

»SMRT SMAIL-AGE ČENGIĆA« U NEMAČKIM PREVODIMA

SVETLANA RESSEL,
Slavisch-Baltisches Seminar der Westfälische
Wilhelms Universität Münster

UDK 308.61/.62-82:886.—1 = 30
Izvorni naučni rad

Najznačajnije književno delo Ivana Mažuranića (=M), koje je 1846. g. štampano u Zagrebu u almanahu *Iskra* pod naslovom *Smrt Smail-age Čengića*, prvi je put prevedeno na nemački jezik 1864, a prevodilac je bio Carl Seeberger (=S), učitelj senjske gimnazije u čijem godišnjaku je prevod i štampan. Drugi, i do sada zadnji prevod, izišao je 1874. g. Njegov autor je bio Wilhelm Kienberger (=K)¹. Pored naziva dela: *ČengiĆ-Aga's Tod* pojavljuje se u podnaslovu: *Ein episches Gedicht von Ivan Mažuranić*. Danas su ta dva prevoda potpuno pala u zaborav. Slično mišljenje je imao i Milan Gruber već 1937. g. pišući recenziju o prvom prevodu.²

Oba prevodioca su za naslov uzela *ČengiĆ-Aga's Tod*, izostavivši ime Smail. Kienberger ostaje tom principu dosledan i na početku prvog pevanja. Seeberger, naprotiv, ne samo da na tom mestu unosi ime »Smail« nego ga i menja u »Ismail«³. Pre nego što pređemo na detaljniju analizu ovih prevoda, pogledaćemo ih malo bliže i dati njihovu opštu karakteristiku. Prevodi su nastali u kratkom periodu od samo deset godina. Seebergerov prevod nema uvodnih napomena; on počinje odmah sa prevodom speva koji obuhvata šesnaest strana velikog formata sa po dva stupca. Na prevod se nadovezuju napomene po pevanjima, tj. objašnjenja nepoznatih reči i izraza: »Izmail-Aga, Stolac, Bergbewohner, Morača, Bergmaus, Felsenberge, Linden-

¹ Carl Seeberger, *ČengiĆ-Aga's Tod. Ein episches Gedicht von Ivan Mažuranić. Übersetzt und erklärt*. Programm des k.k. Staats-Obergymnasiums zu Zengg 1863/64. Zengg 1864 (stara luka, u srednjem veku nazvana Senia ili Segnia, danas nosi ime Senj). Wilhelm Kienberger, *ČengiĆ-Aga's Tod. Aus dem kroatischen übersetzt von Wilhelm Kienberger*. Brünn 1874.

Kienbergerov prevod doživljava dve godine kasnije u Zagrebu još jedno izdanje, koje za razliku od prvog sadrži portrete i ilustracije. Kao što vrlo opširna bibliografija u sabranim delima Ivana Mažuranića, Zagreb 1979, knj. 1—4 (bibliografija: knj. 4, str. 553—635) pokazuje, štampana su do sada dva članka koja se bave isključivo Seebergerovim prevodom *Smrti Smail-age Čengića* na nemački: František B. Kořinek, *ČengiĆ-Aga's Tod. Übersetzung und Analyse von Carl Seeberger*. U programu senjske gimnazije od g. 1864. Književnik, Zagreb, 1/1864, br. 4, str. 589—594; Milan Gruber, *Prvi njemački prijevod Mažuranićeve »Smrt Smail-age Čengića«*, Hrvatska revija, Zagreb, X/1937, br. 12, str. 650—655. Citati iz Mažuranićevog speva su uzeti iz: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*, Beograd, 1966. Broj u redu pored stiha označava stranu u navedenoj knjizi.

² Milan Gruber, nav. delo, str. 653.

kreuz, Aman, Medet, Schwarze Berge, Lieblingsdiener, Mörder, Jatagan, Tušine, Durmitor, Die Schar, Toke, Waffenbrüder, Gackofeld, Falakan, Steuer, Steuerboten, Wurfstab, Vile, Gusle, Lovčen⁴. Uz to se pojavljuju i objašnjenja nekih stihova. Od strane 20—41 sledi, u poređenju sa Kienbergerom, vrlo detaljna analiza speva, o kojoj sam prevodilac kaže: »... ich will vorstehende Schrift bloß als 'brauchbares Materiale zu einer erst zu erwartenden, erschöpfenden und wohlgeordneten Analyse' angesehen wissen.«⁵ Njegova primedba je donekle tačna, ako se uzme u obzir da se on uglavnom osvrće na istorijsku pozadinu (str. 20), motiv smrti Smail-age u narodnoj pesmi (str. 21ff), opis ličnosti i vreme radnje, ideju speva, sadržaj (str. 28ff), a samo manji deo posvećuje kompoziciji, jeziku i stilu. Na kraju analize se Seeberger zahvaljuje svojim drugovima Ignjatu Bartuliću i Franji Petračiću: »die so gütig waren, die Übersetzung durchzukorrigieren und mir auch sonst in mancher Hinsicht behüflich waren...«⁶.

Kienbergerov prevod se sastoji od jedne vrste predgovora od šest strana, prevoda speva i pet strana napomena.

U prvom delu predgovora on daje sliku Mažuranića kao književnika: »Der geistvolle Staatsmann des gegenwärtigen Kroatien ist zugleich dessen hervorragendster Dichter. In seltener Gunst vereinigte das Schicksal in Ivan Mažuranić nüchternste Verstandesschärfe mit glühender Dichterfantasie, ruhigste Abwägung des Gegebenen mit kühnem Gedankenflug eines Sehers...«⁷. U drugom delu predgovora on opisuje istorijsku pozadinu speva, osvrće se na stil i jezik pisca. Samo u zadnjem delu se Kienberger izjašnjava o svome prevodu ovim rečima: »Der vorliegende Versuch beweckt indess nicht bloß eine lesbare Übersetzung des Heldenliedes..., er wolle zugleich neuerdings auf die Schätze der südslavischen Literatur aufmerksam machen...«⁸. U napomenama prevodilac pokušava ukratko objasniti sledeće reči i izraze orijentišući se prema pevanjima: »Izmail Aga-Čengiċ, Stolac, Crna Gora, Medet, Hajduken, Kavaz, Četa, Toke, Lovčen, Harač, Gackofeld, Raja, Amselfeld, Die Hütte des Klausners«⁹.

Već iz opšte karakteristike se vidi da su prevodioci na različiti način i sa različitim uspehom pokušali da objasne delo. Kod Seebergera je pohvalno što je dao detaljnu analizu dela a i opširnija objašnjenja. »U prvom redu moramo istaći, da se iz cijelesadržine prijevoda, naročito najtežih, mjestimice pjesnički ponajljepših mjesta ističe nepobitna činjenica, da je prevodilac do u tančine proučio i shvatio Mažuranićev ep, da je suvereno proniknuo u njegovu stvarnu i poetsku jezgru, da je prisvojio svestranu

³ O promeni imena Smail u Ismail vidi i rad: Włodzimierz Kót, *Mažuranićev spjev Smrt Smail-age Čengiċa u poljskim prevodima*, Naučni sastanak slavista u Vukove dane, Beograd, 1981, 11/3, str. 177—189.

⁴ Carl Seeberger, nav. delo, str. 16—20.

⁵ Carl Seeberger, nav. delo, str. 25.

⁶ Carl Seeberger, nav. delo, str. 41.

⁷ Wilhelm Kienberger, nav. delo, str. 5.

⁸ Wilhelm Kienberger, nav. delo, str. 10.

sposobnost, da mu prevod bude dolični odraz svih osobina izvornika,⁹ piše Milan Gruber u svojoj recenziji Seebergerovog prevoda. Njegov pret-hodnik, kritičar F. B. Kořinek, nije bio sasvim tog miřljenja: »... nije se (prevodilac) svagdje dovio do visine izvornika.«¹⁰ U koliko meri su njihove izjave tačne utvrdićemo posle detaljnije analize kako metričkih i stil-skih, tako i jezičkih komponenti. Gruber, naime, nije vrřio detaljno kon-kretno poređenje originala i prevoda, već se više ograničio na davanje sa-držaja Seebergerove analize i na uopřtene, pauřalne izjave. Drugi prevod koji mu nije bio dostupan (jer onda sigurno ne bi pisao da je Kienberge-rovo prvo izdanje řtampano u Münchenu) pominje Gruber samo »radi li-terarno-historijske potpunosti«¹².

Mažuranićeva pevanja u *Smrt Smail-age Čengića* — Agovanje, Noć-nik, Četa, Harač i Kob je Seeberger preveo sa: Der Aga, Der nächtliche Wanderer, Die Schar, Die Steuer, Das Schicksal; dok Kienbergerov prevod glasi: Der Aga, Der nächtliche Wanderer, Die Četa, Der Harač, Das Ver-hängnis.

Na prvi pogled primećujemo da je kasniji prevodilac, naime Kien-berger, pokušao da naslove pevanja ostavi onakvima kakvi su u originalu, bez obzira da li su izrazi »Harač« i »Četa« poznati nemačkom čitaocu. Ovu svoju pesničku slobodu on malo ograničava time řto ih objařnjava u već pomenutim napomenama. Mada je Seeberger za te izraze upotrebio ne-mačke reči, on ih u napomenama navodi uz odgovarajuća objařnjenja.

Za prvo i drugo pevanje su oba prevodioca izabrala iste sintagme. U trećem i četvrtom pevanju prevodi se razmimoilaze kao i u petom, pri čemu je Kienbergerovo rešenje za peto pevanje bolje.

U Mažuranićevom spevu se smenjuju osmerac i deseterac u prvom, trećem i četvrtom pevanju¹³. Drugo i peto pevanje su pisani u desetercu koji oba prevodioca konsekventno poštuju, ako se izuzme početni stih kod Seebergera u drugom pevanju: »Abend wird es und der Mond geht auf« (9 slogova, S. 6), u kome ne samo da ima manje slogova nego je stih i řto se sadržaja tiče delom slobodno preveden. Kod Mažuranića na tom mestu stoji: »Sunce zađe, a mjesec izađe« (M 41). I kod Kienbergera se u toku drugog pevanja u stihu: »Drugi pijetli u polju cetinjskom, ...; / Treći pi-jetli u mjestu Cetinju,« (M 42) pojavljuje umesto deseterca osmerac: »Bei dem zweiten Hahnenrufen... (8 slogova) / Und beim dritten Hahnenrufen« (8 slogova, K 16). Ovo mesto je kod Seebergera dobro reřeno: »Wie zum zweitenmal die Hähne krähen, ...; (10 slogova) / Wie zum drittenmal die Hähne krähen,« (10 slogova, S 6). I u ostalim pevanjima se pored řelje da se zadrži metar originala ponekad nailazi na razmimoilaženja kako između prevoda, tako i prevoda i originala kao u stihu: »Medet, me-

⁹ Wilhelm Kienberger, nav. delo, str. 52—56.

¹⁰ Milan Gruber, nav. delo, str. 651.

¹¹ Frantiřek B. Kořinek, nev. delo, str. 590.

¹² Milan Gruber, nav. delo, str. ř54/55.

¹³ O stihu u Mažuranićevu epu vidi: Antun Barac, *Mažuranić*, Zagreb, 1945; M. Zivančević, *Smrt Smail-age Čengića Ivana Mažuranića*, Beograd, 1982.

det...« Dželat ljuti (8 slogova) / Već mu i grlo dotle sputi. (8 slogova) / Durak huknu, sve zamuknu.« (8 slogova, M 40). »Medet, medet!« — bald ist's ausgerungen; / Fest hält ihm der Strick den Hals umschlungen; / Noch Gewimmer, dann ist's still für immer. (U sva tri stiha po 10 slogova, K 14) / Rufet »Hülfe!« — seine Kehle (8 slogova) / Schnürt der Henker schon zusammen, (8 slogova) / Durak röchelt und verstummt« (7 slogova, S 6). Interesantno je napomenuti da se kod S u zadnjem stihu nalazi samo sedam slogova a kod K deset, i da Seeberger lično ime Durak zadržava dok ga K izostavlja.

Svesna upotreba siniceze — »stezanje dvaju vokala u jedan slog«¹⁴ daje Mažuranićevom stihu ritam i dinamiku: »Gledaj glavu, put nebesa / Gdje se oholo hrabra diže; / Gledaj čelo jasno, i oko, / Kako bistro pod njim sijeja;« (M 39). Dva srednja stiha su deveterci, ali se upotrebom siniceze (se-oholo, i-oko) dobija željeni osmerac i dinamika stiha. U prevodu: »Sieh' sein Haupt, das sonder Bangen / Stolz der Held erhebt zum Himmel, / Sieh' die klare Stirn und unter / Ihr das hellaufluchtend Auge,« (K 13) pored zadržavanja osmerca gubi se dinamika a kod Seebergera nedostaje i slog u drugom stihu: »Sieh das Haupt, das aus den Schultern / Stolz sich gegen Himmel drängt, / Sieh die helle Stirn, das Auge / Unter ihr so funkensprühend;« (S 6). Time bi Gruberovo mišljenje: »... (da) se prevodilac u metričkom pogledu (držao) posvema izvornika, te je cijelo djelo, dosljedno njemu, preveo u trohejskim desetercima, odnosno osmercima...«¹⁵, bilo delimično revidirano.

Nemačke reči često moraju biti skraćene izbacivanjem neakcentovanog glasa »e«. Primeri su vrlo brojni; navešćemo samo neke, ne dajući tekst u kome se javljaju: sieh' mesto siehe, sollt' mesto sollte, hör' mesto höre, schäm' mesto schäme itd. Kad sledi »es« iza glagola često je elizija u vezi sa zevom: od »ist es« postaje ist's, od »sind es« sind's. Katkada dolazi do sinkope neakcentovanih vokala: fels'ge (felsige), sich're (sichere), eu're (euere), wacker'n (wackeren) itd.

Sve te promene se vrše ili zbog zadržavanja ritma ili zbog metrike. U poređenju sa K prevodi S doslovnije, ali sa mnogo više sintaksičke slobode. Da bi stihove: »Dotle, nomci, jer su krsti bos, / Potkujte ih, pas im nanu greba!« / Aga doda, ter pod čador hoda (M 60), adekvatno preveo na nemački, on u prevod unosi nove stihove, tj. jedan stih originala prevodi razdelivši ga na dva: »Bis dahin beschlaget Jungen! / Fest die Sohlen der Verfluchten, / Barfuss gehen ja die Christen.« / Und der Aga schreitet in sein Zelt (S 11). Isti stih glasi kod K: »Hurtig Sklaven, barfuss sind die Christen, / Auf, beschlägt die Hundebrut mit Eisen!« Lacht der Aga und verlässt die Türken (K 34). Tu i tamo Seeberger izostavlja stihove. Tako na primer u govoru »dobroga starca«: »Za vas draže u svijetu neima« (M 50) taj stih kod njega nedostaje, a Kienberger

¹⁴ Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 1980, str. 1231. Upoređi uz to i: D. Živković i drugi, *Rečnik književnih termina*, Beograd, 1985, str. 727/28

¹⁵ Milan Gruber, nav. delo, str. 651.

ga dobro prevodi: »Theurer giebt's für euch kein Land auf Erden« (K 23). Isto je i sa početnim stihovima Harača: »I za noću obredom djevojku« (M 10) gde Seeberger ovaj stih izostavlja, a Kienberger prevodi: »Und des Nachts der Reihe nach ein Mädchen« (K 28). Seeberger još na nekoliko mesta izostavlja stihove, za razliku od Kienbergera kod kojega samo na dva mesta nema svih stihova. Kod njega nema: »Elektrove ispod grada Troje, / Kad već Troju ostaviše bozi« (M 58), zbog čega je aluzija strofe u prevodu izgubljena: »Daß sie von den leichtbeschwingten Pferden / Hin in Staub und Koth geschleift« (K 31). Seeberger je aluziju zadržao prevevši i te stihove o Troji. U strofi: »Po'se sluge večer večerati, / večerati, pripremat veselje, / Suhe slame i konopca tvrda, / Čijem će kadit neposlušnu raj, / Nogam uvis, glavom strmoglavce / Obješenu o lipovu granu; / Čijem će kadit, čijem će zlato vadit« (M 64), četvrti i sedmi stih su kontaminirani u jedan, tako da prevod glasi: »Sie zu rösten, Gold aus ihr zu pressen« (K 37). Lepa figura etimologica »večer večerati« je u oba prevoda svedena na: »halten ihre Mahlzeit« kod K ili stilski bolji izraz »Geh'n zum Abendschmause« kod S.

Tu i tamo menjaju S i K raspored stihova: »Videć aga krepost taku, / zazebe ga na dnu srca. (M 39) — Tief im Herzen fröstel's selbst den Aga / Bei dem An-Blick solcher Heldenstärke« (K 13), ili »Nemiloga trag od biča, / U povodu vješte ruke, / Po bešćutnu zviždi zraku,« (M 58/59) gde Seeberger ne samo da menja redosled stihova: »Durch die mitleidlosen Lüften / Klatscht der Schlag der Schreckenspeitsche / In geübter Hände Führung,« (S 11) nego je i njegov prevod »mitleidlose Lüfte« za »bešćutni zrak« vrlo jako personificiran te izaziva čuđenje kod nemačkog čitaoca. Kienbergerovo rešenje »fühllos stille Lüfte« je bolje, mada i on menja redosled stihova: »Von geübter Hand geleitet / Saust die Peitsche ohn' Erbarmen / Durch die fühllos stillen Lüfte« (K 32).

Pri transpoziciji književnog dela u jedan drugi književni kontekst uvek se pojavljuju veliki problemi¹⁶. I »prenošenje lingvističkog materijala iz izvornog teksta u tekst prevoda moguće (je) samo onda kada su tekstualne norme jednog i drugog jezika prevodiocu poznate...«¹⁷ Ali i ako pretpostavimo da je prevodilac tu maksimu usvojio, moramo se složiti sa I. Frangešom kada kaže: »Prevodilac ovdje (*Smrt Smail-age Čengića*) zastaje pred neuhvatljivim pojedinostima. Doslovno prevođenje ne daje ništa: »A med njimi ponajljepši, / Ponajljepši, ponajveći / Agin čador ine natkrilio.«¹⁸ Uporedimo li nemačke prevode tih stihova: »Und das prächtige Zelt des Aga / Überraagt die andern alle / So an Schönheit, wie an Größe (S 11) / Unter allen wohl das beste / Wohl das beste und das größte / Glänzt des Aga Zelt entgegen« (K 35), shvatićemo koliko se

¹⁶ Uporedi: M. Stojnić, *O prevođenju književnog teksta*, Sarajevo 1980; Lj. Faverey-Zečković, *Lingvističke i literarne norme u procesu prevođenja*, Naučni sastanak slavista u Vukove dane, Beograd, 1982, br. 11, str. 5—15; Wolfram Wilss, *Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden*, Stuttgart, 1977.

¹⁷ Ljerka Faverey-Zečković, nav. delo, str. 8.

¹⁸ Ivar Mažuranić, *Sabrana djela*, Zagreb, 1979, knj. 1, str. 50.

u prevodu izgubilo. Ukoliko na nekim mestima i postoji mogućnost doslovnog prevoda, »Kadšto ipak nije smisao dobro shvaćen« — piše F. B. Kořinek u kritici Seebergerovog prevoda.¹⁹

On navodi više mesta o kojima bi se moglo diskutovati, ali dva primera iz njegove kritike nam se čine tačnim. Prvo, »u Agovanju preveden je stih 'kome britku palu namjenjuje' sasvim krivo: 'jenen dort bestimmt er dünne Stöcke' mjeste od prilike 'scharfe Schwerter'«²⁰. On bi sigurno bio zadovoljniji Kienbergerovim prevodom: »Diesem wird der scharfe Stahl beschieden« (K 12). Drugo mesto bi bilo: »osobito (je) pako 'kó da veli: raja nek propade / samo pjesni čuvat 'se valjade' krivo u nj: 'gleich als sprach er: mag die Raja sterben / nur dem Liede muß ich mich erhalten'«²¹.

Još jedan naročito pregnantan primer pogrešnog shvatanja, a time i prevođenja je u stihovima: »Vidiš zatijem pušku dugu, / Put nebesa gdje se koči,« (M 46) gde Kienberger potpuno pogrešno shvata reč »put«, misleći na »pút« — der Weg / Pfad — i time daje u kontekstu ovim stihovima besmislen karakter: »Steigt der Pfad dann auf zum Himmel, / Sieh'st der Büchsen lange Röhre;« (K 19). Seeberger je tu reč dobro interpretirao i time njegovi stihovi: »Dann gewährest du die Flinte / Wie sie gegen Himmel starret;« (S 7) odgovaraju Mažuranićevoj tendenciji. Seeberger bira danas arhaične verbalne forme »gewährest / starret« mesto »gewahrst / starrt«, da bi donekle održao vremenski kolorit. Tako je i vrlo lepa, impresivna personifikacija: »Ljut jatagan o pojasu reži« (M 42) kod K prevodom: »Und im Gurt sein Jatagan, der scharfe,« (K 16) izgubila potpuno svoj smisao i snagu izraza, dok je S razumeo smisao te figure, ali ju je prevodom: »Aus dem Gurte grinsen zwei Pistolen / und der Jatagan hervor;...« (S 6) preobratio u smešnu i grotesknu sliku. Reč »grinsen« je ovde stilski loše izabrana. Njome se gubi ekspresivnost reči »reži«. Semantička obojenost reči »reži« naglašava opasnost, a izraz »grinsen« nešto podsmešljivo, nešto što se ceri, kezi, a što upravo ne predstavlja opasnost. U stihovima: »Al' tko ono pokraj age leži, / Ter na mrtva nirtav gnjevno reži?« (M 75), izabrao je S opet »grinsen«: »Aber sieh', was liegt dort neben Čengiĉ / Gräßlich grinst der Todte an den Todten« (S 15).

U tom prevodu još mu se potkrala jedna greška, naime umesto upitne zamenice »tko« za živa bića, upotrebljava S upitnu zamenicu »was«, koja se odnosi na stvari.

U domen prevodilačke slobode mogla bi ići činjenica da je reč »aga« zamenio sa »Čengiĉ«. Ove stihove je K adekvatno preveo i u odnosu na upotrebu odgovarajuće zamenice: »Doch wer liegt dort an des Agas Seite, / Fletscht die Zähn' im Tod noch auf den Todten?« (K 49).

¹⁹ František B. Kořinek, nav. delo, str. 590.

²⁰ František B. Kořinek, nav. delo, str. 590.

²¹ František B. Kořinek, nav. delo, str. 591.

Interesantna je i reduplikacija iste reči u originalu — prideva mrtav — koju je S zadržao upotreбивši imenicu »der Todte«. Za razliku od S i originala K zadržava istu vrstu reči, ali upotrebljava dve različite imenice istog korena.

Ukratko rečeno, priličan deo grešaka i nedostataka pri prevodenju može se najbolje tipološki svrstati na sledeći način: 1. nerazumevanje pojedinih reči, 2. nerazumevanje čitavih izraza i sintagmi, 3. stilski neadekvatno projektovanje na nemački jezik.

Kao što smo već ranije na jednom primeru videli, prevod figure etimologike, sintaktičkog povezivanja reči iste osnove²² na nemački je skoro neizvodiv. Figura etimologika je u nemačkom u stvari moguća, ali je mnogo ređa nego li u srpskohrvatskom jeziku. Tako je poznat i rasprostranjen frazeologizam »den Schlaf der Gerechten schlafen« ili »jemandem eine Grube graben«, ali stilski potpuno nemogući bili bi izrazi: »ein Essen essen«. Umesto toga bi se moralo reći: »ein Essen / Mahl verzehren / einnehmen«. Mažuranić upotrebljava u spevu *Smrt Smail-age Čengića*, da bi pojačao snagu izraza, tu stilsku figuru četrnaest puta: »Štono sam ih zarobio robjem« (M 37), »Ter ih turskijem darivao darom« (M 38), »Ter si junak rano podranio« (M 43), »Za krst časni, kijem se krsti« (M 45), »Tu ne jeknu jeka kršna« (M 45), »I gromove gromke mani« (M 46), »Hrabra četa dan danovat« (M 48), »Vjernu nožu gladilicom gladi« (M 48), »Ne prate ga sjajni pratioci« (M 49), »Vjeru vjeruj, spasit će te vjera« (M 53), »Klete riječi kletnik vraća« (M 61), »Po'še sluge večer večerati« (M 64), »Gdje se u red poredila redom« (M 68), »Namrštio mrskam tamnijem« (M 68).

U nekim primerima figura etimologika je upotrebljena u užem (glagol + imenica istog korena u funkciji objekta), a u nekim u širem smislu. Od svih tih primera samo je: »Ne prate ga sjajni pratioci«, preveden odgovarajućom figurom etimologikom na nemački: »Nicht geleitet glänzendes Geleite / Ihn mit Fackeln und mit bunten Lampen,« (K 22).

U isto vreme je prvi stih lep primer aliteracije. »Klete riječi kletnik vraća« (M 61) je Seeberger pokušao da prevede figurom etimologikom u širem smislu: »Der Verfluchte wiederholt den Fluch« (S 11). Teškoće se javljaju i u prenošenju jezičkog blaga (leksike) iz originala u prevod. Osobiti problem u ovom delu predstavljaju turcizmi, arhaizmi i neki izrazi tipični za podneblje u kome je ono nastalo (vila, gusle, hajduk itd.). Mažuranić je u spevu *Smrt Smail-age Čengića* upotrebio dosta turcizama. Vrlo delikatan problem njihovog prevoda na nemački²³, gde je naročito upadljiv gubitak vrednosti originala a time i gubitak stilske obojenosti i kolorita, oba prevodioca su pokušala da reše na njima svojstven način. Mi bismo mogli reći da kod oba prevodioca postoje četiri mogućnosti pre-

²² D. Živković i drugi, *Rečnik književnih termina*, nav. delo, str. 193.

²³ O problemima prevodenja turcizama uopšte i na druge jezike uporedi: N. Košutić-Brozović, *Prilog problemu prevodenja turcizama u Andrićevim djelima*, Mostovi, 1979, 29, str. 177—189, V. Stojanović, *Neki aspekti kompenzacije pri prevodenju turcizama sa srpskohrvatskog na rumunski jezik*, Naučni sastanak slavista u Vukove dane, Beograd, 1981, knj. 11, str. 209—216.

voda: 1. dosledan prevod, 2. zadržavanje turcizama, 3. različito prevodenje: a) oba prevodioca biraju različite nemačke izraze; b) jedan prevodilac se opredeljuje za nemačku, a drugi za zadržavanje turske reči, 4. zamenjena turcizama drugim rečima orijentalnog porekla.

Zbog nedostatka prostora nećemo moći navesti sve primere i zato ćemo se ograničiti samo na nekoliko primera za svaku grupu.

1. Neki turcizmi²⁴ su u oba prevoda zamenjeni nemačkim rečima kao Leu (K 13), Löwe (S 5) za arslana (M 39); Zelt (S 10/K 29) za čador (M 55); Vater (S 7/K 17) za babo (M 43); Pfeife (S 14/K 43) za lulu (M 70) itd.

2. Turcizmi raja, aga (M 58), jatagan (M 42), toke (M 47) su za razliku od gore navedenih primera u oba prevoda ostali bez promena: »Dumme Sklaven! herrscht der Aga, / Mit der Raja geht auch drauf der Harač;...« (K 31) / Drauf der Aga: »Halt, ihr Knechte! / Stirbt die Raja, so versiegt die Steuer;...« (S 11). Stih u originalu glasi: »Tader aga: »More, sluge, / Crče raja, crče harač, sluge;...« (M 58).

U ovu grupu bismo uvrstili zadržavanje kako slovenskih, tako i turskih imena i geografskih pojmova.

3. Mnogo češći je slučaj razmimoilaženja u prevodima:

a) prevodioci biraju različite nemačke izraze: Schreiber (S 15), Rath (K 48) za ćato (M 75); Streitaxt (K 39), Keule (S 13) za topuz (M 65). Džilit (M 56) je kod (S 10) preveden sa Wurfstab a kod (K 29) sa Lanzenwurf, a nekoliko redova dalje sa Lanze (K 41). »Lanzenwurf« kao prevod je nekorektan, pošto taj izraz označava radnju, bacanje džilita, a ne predmet.

b) jedan prevodilac bira nemačku reč, a drugi ostavlja turcizam.

U gore navedenim stihovima je »harač« preveden kod K rečju »Steuer«, a Seeberger ostavlja reč u originalu. U oba slučaja slede objašnjenja u napomenama. U prevodenju reči »haračlija« (M 56) Kienberger ostaje dosledan gradeći složenicu »Haračsammler« (K 29), što bi značilo koliko i 'onaj koji skuplja harač'. Seeberger bira izraz »Knecht« (S 10) čime gubi značenje u smislu »harač — haračlija«. »Knecht« je »Diener, Dienstmann, Gehilfe des Bauern«²⁵. Izraz »falake« (M 55) je (S 10) ostavio, a (K 28) je izabrao »Marterbänke«, što bi kao prevod odgovaralo originalu.

4. Oba prevodioca su, da bi donekle zadržali kolorit speva, u toku prevoda neka mesta kao što su turcizmi »rakčin« i »saruk« u stihu: »A go rakčin na junačku glavu; / Od saruka ni spomena neima« (M 42), preveli

²⁴ A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1978; F. Miklosich, *Die türkischen Elemente in den südost — und ost-europäischen Sprachen*, Wien 1. + 2. Hälfte, 1884, i Nachtrag: 1. Hälfte: 1888, 2. Hälfte 1890.

²⁵ G. Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, Gütersloh, 1971, red. 2064. Uporedi još i: J. und W. Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, Leipzig, 1873; Nachdruck: München, 1984, knj. 11, red 1380 ff. a naročito red 1395/96.

na isti način: »Und den Kopf bedeckt der bloße Fess / An den Turban kann dich nichts gemahnen.« (S 6) / »Bloßer Fess bedeckt den Helden-scheitel, / Keine Spur von aufgeputztem Turban!« (K 16), zamenivši ih drugim rečima orijentalnog porekla »Turban« i »Fess«, smatrajući da su ti izrazi nemačkom čitaocu poznatiji.

Iz svega što je do sada rečeno o prevodima turcizama moglo bi se zaključiti da su oba prevodioca pokušala, zadržavanjem nekih od njih koje su smatrala nemačkom čitaocu za poznate, da održe nešto od orijentalnog kolorita. Koje će turcizme prevesti a koje zadržati, zavisilo je u prvom redu od individualnog osećanja za stil, ali i od njihove ocene čitalačke publike u odnosu na poznavanje nekih turskih izraza.

Za podneblje u kome je delo nastalo su izrazi »gusle, vila, hajduk« itd. tipični, dok su oni nemačkom jeziku strani. Iz kojih razloga su oba prevodioca u stihovima: »Tanka vila pored zmaja ljuta? / Gusle vidiš; al' se ne boj, pobre,« (M 65) ipak ostavila originalne reči »gusle« i »vila«, nije jasno. Da li su smatrali da su te reči iz ranije prevedenih epskih pesama poznatih nemačkom čitaocu, ili su to učinili da bi zadržali nešto od kolorita — ne možemo sa sigurnošću reći. Kienberger ne objašnjava te reči, dok Seeberger daje za »vilu« vrlo detaljno objašnjenje, a kod reči »gusle« upućuje čitaoca na opširnu obradu te jedinice u jednoj knjizi putopisa.

Ista situacija je i sa rečju »hajduk« u stihu: »Je li hajduk, il' uhoda turska,« (41). Seeberger i Kienberger je ne prevode, ali biraju različite grafijske verzije: »Hajduk« (K 15) i »Haiduk« (S 6). Za razliku od Kienbergera Seeberger reč »hajduk« ne objašnjava. Sintagmu »turska uhoda« je S preveo isto jednom sintagmom »schlauer Türke«, što bi značilo »mudar Turčin«. Kao što se vidi, semantička obojenost je promenjena. Neko-liko stihova dalje za istu reč uzima »Spion der Türken« koja bolje od- govara. I Kienbergerovo rešenje »Türkensending« nije odgovarajuće²⁶; pravilno bi bilo »Türkenspäher« ako ostanemo u malo starijim slojevima nemačkog jezika.

Ako se neprevođenje reči »hajduk, vila, gusle« donekle može i objasniti, sasvim je neobjašnjivo zadržavanje izraza »gospodar« kod Kienbergera: »Lass' mich hin zu deinem Gospodaren,« (K 17) gde se na srp- skohrvatski izraz dodaje nemački nastavak za dativ, tj. morfološki se adaptira. Seeberger reč »gospodar« prevodi, ali tako da u dva stiha koji slede jedan za drugim bira sinonime »Herr« i »Gebiet« (S. 7). Reč »br- dani« u stihu: »Brđane mi izvedite,« (M 37) Seeberger u početku prevodi adekvatnim izrazom »Bergbewohner« koji i objašnjava, da bi kasnije u stihu: »Da udari dvadeset Brđana,« (M 69) upotrebio neshvatljivu i ne- motivisanu reč »Berdas«, ne smatrajući da ju je potrebno objasniti: »Möchten zwanzig aus den Berdas kommen,« (S. 14). K ima isto tako po-

²⁶ Reč »Sendling« = Abgesandter je u Grimmovom rečniku (knj. 16, red 578) objašnjena kao retko upotrebljavana, a znači »poslanik«. U reči »uhoda« data konotacija »špijun« nedostaje kod izraza »Sendling«.

teškoća kao i S prevodeći reč »brđani« u oba stiha sa »Berdaner« (K 11), što je nemačkom čitaocu sigurno nejasno. U Kienbergerovim objašnjenjima nema te reči. Isto tako je neobjašnjivo zadržavanje reči »struka« koju sigurno u sledećem stihu nijedan Nemač ne razume: »Nacht verhüllt den Glanz der Sterne, / Nacht und Struka blanke Waffen« (K 19).

Na kraju bi se moglo zaključiti da su oba prevodioca, prepoznavši vrednost i značaj ovoga dela, pokušala da ga približe čitaocu nemačkog govornog područja što je svakako za pohvalu. Pri tome su zacemento bili sputani specifičnostima kako jednog tako i drugog jezika. Njihov uspeh je bio zavistan i od poznavanja srpskohrvatskog jezika, običaja na tom području Evrope, istorije i, naravno, od njihovih pesničkih mogućnosti. Da je »Seebergerov prijevod vjerno ogledalo originala«²⁷, ne možemo se složiti, a isto to važi i za Kienbergerov prevod. Njegov prevod je tečniji, poetičniji, lakše se čita i pored svih nedostataka. Seebergerov komentar, tj. analiza Mažuranićeva speva je zato mnogo bolja i opširnija, i uvodi nemačkog čitaoca u jedno interesantno kulturno podneblje. I pored svih dobrih strana i nedostataka, mislim da možemo da kažemo da su ovi, kao i uostalom svi prevodi s jednog jezika na drugi, izgubili mnogo od tipične atmosfere, ambivalencije reči i izraza i vremenskog i lokalnog kolorita.

»THE DEATH OF SMAIL-AGHA CENGİÇ« IN GERMAN TRANSLATIONS

Summary

This paper is an analysis of two major translations of Mažuranić's epic into German language, a former by Seeberger in 1864, and the latter by Kienberger in 1874.

Although both the translators, having recognized the value and the significance of this work, tried to bring it closer to a German reader, yet, as the author concludes, these translations fail in presenting the typical atmosphere of the time and they lack the ambivalence of words and expressions as well as the temporal and local colourfulness.

²⁷ Milan Gruber, nav. delo, str. 654.